

CHRISTOPHER A. HALL

**PĂRINȚII BISERICII
DESPRE TEOLOGIE**

Traducere de RADU HAGIU

Ediție îngrijită de
PROTOS. LECT. DR. VASILE BÎRZU

DOXOLOGIA
Iași, 2024

Cuprins

<i>Abrevieri</i>	7
<i>Prefață</i>	9
1. Pregătire pentru a învăța teologie împreună cu Părinții Bisericii	17
2. Hristos – Fiul cel născut, nu făcut	43
3. Taina cea minunată a Treimii	65
4. Hristos – Dumnezeu și om	103
5. Despre Sfântul Duh	127
6. Păcatul, harul și condiția umană	155
7. Pronia mai presus de înțelegere a lui Dumnezeu	199
8. Pronia înțeleaptă și iubitoare a lui Dumnezeu	231
9. Sfintele Scripturi	263
10. Biserica cea una, sfântă și apostolică	285
11. Învierea trupului și viața veșnică	313
<i>Indice general</i>	345
<i>Indice scripturistic</i>	349

Prefață

Părinții Bisericii despre teologie este al doilea volum dintr-o serie preconizată de trei volume: *Părinții Bisericii despre Scriptură* (interpretări patristice ale Bibliei)*; *Părinții Bisericii despre teologie* (reflecții patristice pe marginea unor tematici și probleme teologice esențiale: Scriptura, Hristos, Treimea, Sfântul Duh, păcatul și mântuirea, pronia, Biserica și învierea); și o carte intitulată provizoriu *Părinții Bisericii despre rugăciune* (reflecții și practici patristice din domeniul spiritualității creștine: rugăciunea, închinarea liturgică, Euharistia, Botezul, mărturiile creștine și slujirea celor săraci).

Părinții Bisericii despre Scriptură, primul volum din serie, constituie o prezentare concisă a metodei și conținutului interpretărilor patristice ale Bibliei. În acest volum mă axează pe opt mari dascăli ai Bisericii – Atanasie, Ioan Hrisostom, Vasile cel Mare și Grigorie din Nazianz, din Răsărit; Ambrozie, Augustin, Ieronim și Grigorie cel Mare, din Apus –, recurgând la acești mari dascăli ai credinței pentru a exemplifica felul în care Părinții citeau și tâlcuiau Biblia. Ofer, totodată, un scurt context biografic și bibliografic celor ce doresc să analizeze suplimentar hermeneutica patristică.

Atunci când am terminat de scris *Părinții Bisericii despre Scriptură*, știam că am lăsat neatins vast domenii de înțelepciune și introspecție patristică. Ce gândeam, de exemplu, Părinții în privința unor tematici teologice esențiale precum autoritatea Scripturii, tradiția, Treimea, Întruparea Fiului, Sfântul Duh, păcatul, harul, răscumpărarea, suferința și răul, pronia, Biserica și învierea morților? Aceste subiecte necesitau în sine încă o carte. Așa a apărut volumul pe care îl țineți acum în mână: *Părinții Bisericii despre teologie*.

* Christopher A. Hall, *Reading Scripture with the Church Fathers* (Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press, 1998). [În română: Cristopher A. Hall, *Să citim Scriptura cu Părinții Bisericii*, trad. pr. dr. Aurel Pavel, prof. Diana Elena Cînduleț, ediție îngrijită de protos. dr. Vasile Bîrzu (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2011); n.ed.].

Trebuie să spun dintru început că Părinții nu au disociat niciodată teologia de spiritualitate, ca și când teologia ar fi doar un exercițiu academic, intelectual, practicat de cineva în contextul studiilor sale, iar spiritualitatea creștină s-ar concentra mai mult pe inimă și s-ar găsi cu precădere în lăcașurile de cult. Orice separare între minte și inimă, între teologie și spiritualitate, între școală și biserică ar fi fost tratată de Părinți cu foarte puțină îngăduință!

Pentru Părinți, ca și cel puțin pentru una dintre marile comunități eclesiale ale lumii creștine – Biserica Ortodoxă –, teologia și spiritualitatea, mintea și inima creștină, închinarea și cugetarea reprezintă un întreg de nedespărțit. Părinții ne aduc neconținut aminte că teologia este, în cel mai bun caz, o cuvântare deficitară despre Dumnezeu cel transcendent și tainic Care S-a apropiat de noi prin Întruparea Fiului și Pogorârea Duhului. În cadrul cultului, fie prin vestirea Cuvântului din paginile Scripturii, fie prin săvârșirea Tainelor, Dumnezeu Se apropie de noi. Astfel, pe măsură ce încercăm să înțelegem și să exprimăm cât mai fidel taina identității lui Dumnezeu și a lucrării Sale în istoria omenirii, învățăm ce putem și ce nu putem să cunoaștem și să spunem prin intermediul limbajului omenesc, inerent limitat. Gândurile și cuvintele noastre despre Dumnezeu nu pot fi decât neputincioase în a surprinde și a explica natura și acțiunile lui Dumnezeu.

Anthony Ugolnik reproșează Apusului tendința de a evita „natura eminentemente tainică a creștinismului (...), în loc să o venereze”. El scrie:

Noi [creștinii din Apus] mărturisim niște învățături care, prin caracterul lor, sunt cât se poate de tainice – că un om ar trebui să fie Dumnezeu, că un singur Dumnezeu ar trebui să fie concomitent și trei persoane, că ar trebui să fim temple ale Dumnezeului cel viu, deși avem un trup coruptibil. Credem în aceste lucruri, dar nu ne este la îndemână să ne *gândim* la ele. Căci, fiind „gânduri”, ele sunt, în esență, o taină. Multe dintre mințile contemporanilor sunt înfometate de taină, pe care o caută până hăt-depart, pe tărâmurii necreștine și în izvoare oriental-asiatice ca *Bhagavad Gita* și *Cartea tibetană a morților*. Din nefericire, noi, creștinii din Apus, nu împărtășim ceea ce avem! Avem din belșug taină, însă ne ferim să vorbim despre ea, o

evităm, ca și când ne-ar fi rușine. Și aceasta pentru că, prin educația primită, am fost învățați să excludem taina.¹

Ugolnik nu susține că ar fi absolut imposibil și neproductiv să vorbim despre Dumnezeu. A cugeta și a vorbi despre Dumnezeu este, fără îndoială, o îndeletnicire nu doar posibilă, ci și vrednică de laudă, dacă gândirea și vorbirea noastră sunt formate și informate de rugăciune. Fiindcă doar în rugăciune, afirmă cu tărie Părinții, putem intra în contact cu Taina lui Dumnezeu, iar Dumnezeu lucrează cu noi și ne învață să gândim, să vorbim și să răspundem cum se cuvine la realitățile dumnezeiești – recunoscând totodată că, oricât ar încerca, cuvintele noastre nu pot să cuprindă și să exprime această taină.

Daniel Clendenin, un teolog evanghelic, arată că teologia ortodoxă, o teologie profund înrădăcinată în Părinții Bisericii, „este cât se poate de îndepărtată de teologia abstractă obișnuită în Apus. Tradiția răsăriteană nu este caracterizată de raționalism intelectual, ci de adorare, contemplare și vedere”². Pentru a înțelege cum puneau problema Părinții răsăriteni, Clendenin dă ca exemplu formula hristologică de la Calcedon.

Părinții descriu „unirea dintre firea dumnezeiască și cea omească a lui Hristos” recurând la „o serie de patru termeni negativi: cele două firi ale lui Hristos coexistă «neamestecate, neschimbate, neîmpărțite, nedespărțite»”. Cu alte cuvinte, explică Clendenin, „crezul [calcedonian] proclamă unirea celor două firi ale lui Hristos într-o persoană unică, procedând astfel pentru a evita erorile teologice, dar și pentru a rezista ispitei de a furniza o explicație rațională a acestui fapt”³. Reticența de a depăși în exprimare hotarele descoperite de Scriptură, înțelegerea eclesială a Scripturii și experiența vie a Bisericii în rugăciune ilustrează cât se poate de bine refuzul Părinților și al creștinilor răsăriteni în general de a introduce o separație între „rațiune și experiență, teologie și spiritualitate, cunoaștere și taină”⁴.

¹ Anthony Ugolnik, *The Illuminating Icon* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1989), 92, citat în Daniel Clendenin, *Eastern Orthodox Christianity: A Western Perspective* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1994), 52-3.

² D. Clendenin, *Eastern Orthodox Christianity*, 54.

³ D. Clendenin, *Eastern Orthodox Christianity*, 54.

⁴ D. Clendenin, *Eastern Orthodox Christianity*, 54.

În acest sens, conform lui Ioan Scărarul (579-649 d.Hr.), cuvântul rostit de teolog rămâne fără roadă dacă nu se întemeiază pe experiența personală a rugăciunii:

Cel ce voiește să înfățișeze prin cuvânt văzut simțirea și lucrarea iubirii Domnului în chip propriu, (...) și ale încredințării inimii în chip neînșelător, și socotește să lumineze prin *lămurirea* acestora pe cei ce *nu le-au gustat* face ceva asemenea celui ce voiește să facă cunoscută prin cuvinte și pilde dulceața mierii celor ce n-au gustat-o niciodată. Dar cel de-al doilea vorbește în zadar, ca să nu spun că pălăvrăgește.⁵

De aceea, a intitulat o carte *Părinții Bisericii despre teologie* implică primejdia perpetuării unei tendințe existente în teologia apuseană, de disociere a teologiei de spiritualitate, a reflecției teologice de evlavie. Deși recunosc această primejdie, consider că atât profunzimea, cât și anvergura gândirii și scrierilor patristice pe teme esențiale precum Treimea și Întruparea fac necesară tratarea lor într-un volum aparte. Încercarea de a prezenta astfel de subiecte la un loc cu ceea ce gândeau Părinții despre rugăciune, Taine, cult, ispite, mărturisire și alte aspecte fundamentale din viața duhovnicească ar fi ceva mult prea împovăraător pentru cititor și deopotrivă pentru autor.

În cel de-al treilea volum din serie ne vom axa pe spiritualitatea patristică.⁶ Vom explora, de exemplu, Taine precum Euharistia, investigând legătura dintre aceasta și cultul, rugăciunea și însăși natura Bisericii. Cititorii care se așteaptă să găsească în volumul de față tratarea unor astfel de conexiuni vor rămâne dezamăgiți – dar mai bine să știe la ce să se aștepte!

Acest volum, asemenea celui precedent, a fost conceput ca un curs pentru începători. Poate că sunteți un cleric care dorește să pătrundă în profunzimile modului în care Biserica primară în-

⁵ Ioan Scărarul, *Scara dumnezeiescului urcuș*, Treapta 25, citat în D. Clendenin, *Eastern Orthodox Christianity*, 55. [În română: Sfântul Ioan Scărarul, „Cuvântul XXV, 1”, în *Scara dumnezeiescului urcuș*, trad. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia IX* (București: Editura Humanitas, 2002), 284; n.ed.]

⁶ Toate cele trei volume (*Reading Scripture with the Church Fathers, Learning Theology with the Church Fathers* și *Praying with the Church Fathers*) sunt publicate de InterVarsity Press.

țelega niște învățături esențiale de credință. Poate că sunteți un student interesat să afle ce au avut de zis Părinții în privința diferitor subiecte teologice, exprimat într-o manieră accesibilă și actuală. Aveți totuși îndoieli în acest sens – încercările anterioare de prezentare a gândirii patristice s-au dovedit a fi destul de aride și de anoste, semănând mai degrabă cu o îngurgitare de nisip decât cu o degustare de vinuri alese. Și, bineînțeles, unii dintre dumneavoastră faceți parte din marea masă a creștinilor care nu au nici cea mai mică intenție și niciun interes să devină clerici (sau teologi!), însă doresc să-și astâmpere apetitul cu gândurile Părinților. Rămâne, totuși, teama că unora li s-ar putea face rău încercând să mănânce mai mult decât pot – sau, ca să recurg la o altă metaforă, că unii ar putea socoti terenul mult prea accidentat pentru ca o astfel de călătorie să merite a fi dusă la bun sfârșit.

Aceste rețineri și temeri sunt îndreptățite și, dacă ne uităm la praful așternut peste anumite manuale de patrologie de pe rafturile bibliotecilor, sunt cât se poate de întemeiate. Am totuși convingerea că arareori Părinții în sine sunt plictisitori – poate că uneori par bizari, alții sunt greu de înțeles la o primă lectură, adesea au păreri de neclintit și din când în când neobișnuite –, însă aproape de fiecare dată se dovedesc a fi niște însoțitori destoinici pentru o seară de studiu, meditație și rugăciune. De aceea, în *Părinții Bisericii despre teologie*, am încercat să-i las pe Părinți să se exprime singuri, cu cât mai puține comentarii suplimentare din partea mea. Uneori elaborez o abordare actuală a teologiei patristice. De exemplu, în capitolul 1 vorbesc despre dificultatea pe care o au unii cititori moderni în a-I spune lui Dumnezeu „Tată” și felul în care un Părinte al Bisericii ca Atanasie i-ar putea ajuta pe cei ce se confruntă cu o astfel de problemă. În general însă, îi las pe cititori să facă ei înșiși astfel de conexiuni ancorate în prezent. Este de la sine înțeles că vă cunoașteți mult mai bine decât mine și sunteți cei mai în măsură să faceți observații relevante despre viața dumneavoastră duhovnicească.

Sfatul meu pentru paginile ce urmează?

Citiți fără grabă, ascultați cu atenție și includeți în întregul proces și rugăciunea. Dacă în timpul lecturii simțiți nevoia să vă opriți ca să meditați sau să vă rugați, să știți că ați primit un dar care trebuie acceptat cu recunoștință. Să nu fiți descurajați, frustrați

sau dezamăgiți dacă nu percepeți imediat relevanța opiniilor, introspecțiilor sau argumentelor unui Părinte. Teologia patristică este uneori foarte complexă – și pe bună dreptate, deoarece Dumnezeu care ni Se descoperă în Scriptură, în cult, în rugăciuni și în Taine este deosebit de complex. Complexitatea este însă cu totul altceva decât alambicarea și ambiguitatea, iar cititorul care reflectă pe îndelete la concepția atanasiană despre Întrupare sau la opinia augustiniană despre nădejdea creștinilor în viața veșnică va descoperi arome, gusturi și o hrană care ar putea dura toată viața. Vă invităm la ospăț!

Christopher A. Hall

PĂRINȚII BISERICII DESPRE TEOLOGIE

„Aceasta este adevărata închinare: când mintea închinătorului se aduce pe sine ca prinos neprihănit lui Dumnezeu.”

LACTANȚIU
Dumnezeieștile așezăminte

„Să luăm aminte la ceea ce s-a zis [în sine] – nu la meșteșugul cu care s-a zis. Nici să nu căutăm la cum ne gâdilă urechile, ci la foloasele ce se aduc ascultătorilor.”

ARNOBIU
Împotriva păgânilor

„Tot locul și toată vremea în care avem gândul la Dumnezeu sunt cu adevărat sfinte.”

CLEMENT ALEXANDRINUL
Stromatele

„Învățătura cea sănătoasă nu pătrunde în inima învârtoșată și neascultătoare.”

IUSTIN MARTIRUL
Fragmente

1.

Pregătire pentru a învăța teologie împreună cu Părinții Bisericii

Chestiunile fundamentale care vor fi discutate

Întruparea Cuvântului. Primii 500 de ani din viața Bisericii au reprezentat o perioadă de intensă frământare, reflecție și dezvoltare biblică și teologică. Gândiți-vă la evenimentele memorabile din secolul I d.Hr. Comunitatea creștină primară s-a născut din convingerea fermă că Dumnezeu Care Se descoperise lui Avraam, Moise și David acționase în chip definitiv și deplin asupra omenirii prin Iisus Hristos. Prin Întruparea dumnezeiescului *Logos* (Cuvânt), trimis de Tatăl în acest „veac rău de acum” (Gal. 1, 4), viața veacului ce va să vină a pătruns în lume și s-a manifestat într-un mod radical.

„La început era Cuvântul”, scrie Ioan, „și Cuvântul era la Dumnezeu, și Dumnezeu era Cuvântul” (In 1, 1). Cum se poate așa ceva? Ce fel de stranie aritmetică teologică este aceasta? Cum poate Dumnezeu să fie Dumnezeu, iar Cuvântul să fie distinct de Dumnezeu și, totuși, deopotrivă Dumnezeu? Cine anume este Acest Cuvânt? Care este relația dintre Cuvânt și Dumnezeu? Ca lucrurile să fie și mai complicate, Ioan scrie că Acest Cuvânt „S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi, și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr” (In 1, 14). De fapt, Acest Fiu S-a arătat pe deplin în persoana lui Iisus Hristos, Care, potrivit cuvintelor lui Ioan, „este în sânul Tatălui”, Cel ce „L-a făcut cunoscut” (In 1, 18).

Toate aceste afirmații sunt copleșitoare, tainice și complicate. Bineînțeles, prologul Evangheliei după Ioan reprezintă doar începutul istoriei Veștii celei Bune. Cititorul Evangheliei va descoperi în

scurt timp că Dumnezeu a cercetat într-un mod unic omenirea prin Hristos. Avem de-a face cu un Dumnezeu întrupat, Care vine să slujească, să pătimească, să moară și apoi să învieze, biruind astfel cumplita realitate a păcatului. Este o poveste minunată, la prima vedere aparent simplă, dar tot mai complicată și mai tulburătoare pe măsură ce te gândești la ea. Cum a înțeles și cum a soluționat Biserica primară numeroasele probleme apărute în acest sens, unele aproape imediat, altele pe măsură ce Biserica a reflectat la narațiunea evanghelică în acei ani importanți de formare din istoria sa?

Problema autorității. De exemplu, unii ridică problema autorității. De ce anumite texte au fost considerate normative pentru viața și cugetul Bisericii? Care era sursa autorității lor? Ce diferențiază texte precum cele patru Evanghelii canonice de alte scrieri care încearcă să prezinte și să interpreteze sensul vieții lui Iisus? Nu doar chestiunea autorității inerente a Scripturii este cât se poate de însemnată, ci și problema a ce trebuie făcut atunci când există interpretări diferite ale textului scripturistic. Cum poți deosebi o interpretare corectă a Scripturii de una greșită? Cum a abordat Biserica din primele veacuri această problemă majoră?

Persoana și lucrarea lui Hristos. Dar în cazul persoanei și lucrării lui Iisus? Avem, de pildă, problema dumnezeirii lui Iisus. Dacă Iisus este Dumnezeu întrupat, așa cum afirmă cu tărie autorii nou-testamentari, în ce fel este El Dumnezeu? Oare există de fapt trei Dumnezei – Tatăl, Fiul și Sfântul Duh? Sau poate că Iisus este un Dumnezeu mai mic, pe o treaptă inferioară Tatălui, deținând totuși, într-o manieră tainică și inefabilă, o fire dumnezeiască? Sau poate că există un singur Dumnezeu, dar acel Dumnezeu unic deține abilitatea uimitoare de a Se manifesta în diferite forme sau roluri, uneori ca Tatăl, iar alteori ca Fiul sau ca Duhul? Cum trebuie înțelese complexele mărturii biblice despre dumnezeirea lui Iisus?

Biserica s-a confruntat și cu problema omenității lui Iisus. Relatările evanghelice Îl zugrăvesc în mod evident pe Iisus ca fiind un om. Avea trup omenesc – sau cel puțin părea să aibă – și, prin urmare, mânca hrană, bea vin, obosea după o zi lungă de propovăduire, dormea noaptea, vorbea folosind cuvinte omenești, pe care cei din jur le înțelegeau fără probleme, avea emoții – bucurie, tristețe, frică – și, în cele din urmă, a cunoscut moartea, o realitate pe care o pot experimenta doar ființele autentic biologice.

Cum poți înțelege omenitatea lui Hristos din perspectiva dumnezeirii Sale? Oare dumnezeiescul și omenescul se pot uni cu adevărat? Despre ce fel de unire vorbim? Este oare posibilă o astfel de unire? Poate că Iisus avea un trup omenesc controlat de o minte dumnezeiască. Sau poate că trupul Său nu era totuși unul real. Și iarăși, poate că Iisus avea un trup real și o minte omenească adevărată, dar voința Sa era dumnezeiască. La urma urmei, în ce măsură era om Iisus? Poate că a fost un fel de înger, un al treilea fel de entitate personală creată – parțial uman, parțial divin.

Și în ce scop a venit Iisus? Apostoli precum Pavel, Petru și Ioan stăruie în a spune că viața, moartea și învierea lui Iisus au biruit păcatul și efectele sale distructive asupra omenirii și, în general, asupra creației lui Dumnezeu. În ce sens a biruit Dumnezeu păcatul în viețile celor ce cred în Iisus? Învățătura apostolilor susține că Răstignirea și învierea ulterioară a lui Hristos au zdrobit boldul păcatului. Cum anume? Cum beneficiază credința și convingerea omenească de moartea și învierea lui Hristos? Ce legătură există între punerea în lucru a credinței și puterea lui Dumnezeu, între credință și libertatea omenească? Cum li s-a transmis celor ce cred în Hristos slăvita realitate a lucrării și persoanei Sale?

Sfântul Duh. Poate că cel mai surprinzător lucru îl reprezintă înălțarea lui Hristos înapoi la cer, după ce toate păreau că s-au rezolvat și-au fost duse la bun sfârșit. Iisus Și-a părăsit mica comunitate de frați și surori chiar în momentul în care aceștia păreau să aibă nevoie mai mare de îndrumarea Sa. De ce a făcut aceasta? Plecarea lui Hristos i-a surprins în mod evident pe primii Săi ucenici.

Luca menționează că, după ce au primit de la Iisus cel înviat numeroase învățături, ucenicii L-au întrebat: „Doamne, oare în acest timp vei așeza Tu la loc împărăția lui Israel?” (Fapte 1, 6). Răspunsul lui Iisus i-a luat, fără îndoială, prin surprindere: „Nu este al vostru a ști anii sau vremile pe care Tatăl le-a pus în stăpânirea Sa, ci veți lua putere venind Duhul Sfânt peste voi, și Îmi veți fi Mie martori în Ierusalim și în toată Iudeea și în Samaria și până la marginea pământului” (Fapte 1, 7-8). Deși, în perioada de după Înviere, comunitatea creștină credea că istoria mântuirii ajunsese la final, de fapt, se afla de abia la început: mai erau multe lucruri de făcut și numeroase adevăruri de propovăduit, iar cei aparent

abandonați aveau să fie inițiatorii acestor lucrări și acestor propovăduiri. Mai mult, primele generații de creștini vor deține un rol-cheie în atestarea, exemplificarea și tâlcuirea vieții, morții și învierii lui Iisus. Cu toate că îi părăsise fizic, Hristos le făgăduise ucenicilor că Se va întoarce în curând prin intermediul Duhului, Care le va da putere să slujească și să formeze trupul pământesc al lui Hristos – Biserica.

Iarăși ne confruntăm cu întrebări pe multiple planuri! Cine este acest Duh Sfânt Care va umple și va inspira Biserica? În ce relație Se află Duhul Sfânt cu Hristos și cu Tatăl? Oare Tatăl, Fiul și Duhul sunt simple manifestări diferite ale aceleiași ființe dumnezeiești – sau Tatăl este distinct de Fiul, iar Fiul de Duhul? Și dacă aceste distincții sunt reale, Cine este mai exact acest Duh Sfânt? Care este lucrarea și care este misiunea Duhului? Apoi, cum stau lucrurile cu comunitatea mărturisitoare despre care Iisus a prevestit că va fi alcătuită, împlinită, întărită și povățuită de Duhul Sfânt? Cum poate Biserica, formată fiind din oameni păcătoși, să fie numită de Apostolul Pavel „trupul lui Hristos, plinirea Celui ce plinește toate întru toți” (Ef. 1, 23)? Într-un cuvânt, ce este Biserica?

Pe măsură ce Biserica primară a reflectat la aceste întrebări, gândirea ei s-a axat pe următoarele *loci* teologice fundamentale:

- Problema autorității: Unde ar trebui să-și caute Biserica autoritatea povățuitoare? Care este relația dintre Scriptură și tradiția apostolică și cum conlucrează acestea în formularea dogmelor?

- Problema Treimii: Este Hristos cu adevărat Dumnezeu? Dacă da, cum trebuie înțeleasă dumnezeirea lui Hristos în raport cu Tatăl și cu Duhul?

- Problema Întrupării: Ce relație există între dumnezeirea și omenitatea lui Hristos? Dacă Iisus este Dumnezeu adevărat, poate fi și om adevărat? Cum ar putea fi El amândouă în același timp?

- Problema lucrării lui Hristos: În ce fel a fost biruit păcatul și cum viața veacului ce va să vină a pătruns în acest „veac rău de acum” prin propovăduirea, moartea și învierea lui Hristos?

- Problema umanității sau a firii omenești: Ce este omul? Ce vrea să spună Scriptura când afirmă că oamenii au fost făcuți după